δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡμῖν ἀνατέλλειν κατεδικάσθη ἡ γῆ» [1]).

Ἡ κακοπάθεια ὅμως τῆς φύσεως δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν κακοπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ φαίνεται «ἡ πάντοτε ἑτοίμη καὶ ἀσάλευτος ὑπηρεσία τῆς φύσεως εἰς τοὺς σκοπούς, οὓς ἀπέδειξεν εἰς αὐτὴν ὁ Δημιουργός» [2]). Ὁ ἄνθρωπος ἔπεσε καὶ ἡμάρτησε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἕνεκα τούτου κατέστη ἐχθρὸς οὐχὶ μόνον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλόγου φύσεως. Τούτου ἕνεκα ὁ ἄνθρωπος τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῆς φύσεως· «πᾶσα ἡ κτίσις συνεπιτίθεται τῇ ἐκδικήσει τῶν ἁμαρτωλῶν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν, πανταχόθεν αὐτοῖς ὁ πόλεμος· ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος· οὕτω καὶ νῦν, ὅταν ἐπιβάλλῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν λαὸν ὁ Κύριος, τοῦ πατάξαι αὐτόν· καὶ τὰ ὄρη παροξυνθήσεται» [3]). Μείνασα πιστὴ εἰς τὸν Δημιουργόν, ἡ κτίσις πάντοτε ὑπηρετεῖ Αὐτὸν εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀποστάτου ἀνθρώπου· «πᾶσα ἡ κτίσις συγκινεῖται τῷ Δεσπότῃ ἐπὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότων . . . Ἡ γὰρ κτίσις, τῷ ποιήσαντι ὑπηρετοῦσα, ἐπιτείνεται μὲν εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, ἀνίεται δὲ εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπ' αὐτῷ πεποιθότων» [4]).

Ἂν ὅμως ὅ,τι ἐν τῇ φύσει ἐγένετο ἕνεκα τῆς ἀνθρωπίνης πτώσεως ἐγένετο, πρὸς διόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μόνον. Διότι πᾶσα τιμωρία ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἐπιβάλλεται παιδαγωγικῶς καὶ σκοπεῖ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου [5]).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΟ ΚΑΚΟΝ

α') Ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις περὶ τοῦ κακοῦ.

Ἂν καὶ ἐγένετο δι' ὀλίγων λόγος περὶ τοῦ κακοῦ ἐν τῷ περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου κεφαλαίῳ, σκόπιμον νομίζομεν νὰ ἐπιμείνωμεν περισσότερον εἰς αὐτό, ἐπειδὴ εὑρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς σωτηρίας.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Ἀντικρύζων αὐτὸ ἀνὰ πᾶν βῆμα τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων του πάντοτε διερωτᾶτο πόθεν τὸ κακόν, εἰς τί συνίσταται τοῦτο, ποία δηλαδὴ ἡ οὐσία αὐτοῦ καὶ ποῖος ὁ σκοπός του. Ματαίως ὅμως ἠγωνίσθη ὅπως εὕρῃ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου. Διότι ἡ ὀρθὴ λύσις ἔχει πάντοτε σχέσιν πρὸς τὴν ὀρθὴν πίστιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀρθὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ διεταράχθη ὑπὸ τοῦ προπατορικοῦ

---

1) Migne 29,105. 2) Izdanie Ferapontova, Prem. i blag. Bog. v. soudb' mira i tcheloveka, σελ. 234. 3) Migne 30,424. 4) Αὐτόθι 30,592, 5) Izdanie Ferapontova, Prem. i blag. Bog. v soubd. mira i tcheloveka, σ. 237.

κατ' ἀρχὴν ἁμαρτήματος, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ, διὰ τοῦτο ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τοῦ κακοῦ παρεξέκλινε τῆς πρεπούσης ὁδοῦ. Ἀντὶ νὰ διευκρινισθῇ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καθίστατο πολύπλοκον καὶ περισσότερον σκοτεινόν.

Ὁ ἅγιος Βασίλειος, βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῶν θείων μυστηρίων, συχνάκις ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐσφαλμένης ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κακοῦ, καὶ πολλαχοῦ παραθέτει τὴν ἄποψίν του περὶ αὐτοῦ. Διὰ νὰ ἀποδείξῃ πόσον δύναται νὰ εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ, ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ τῆς ἐσφαλμένης τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως ἐπὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτων. Ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶνε μακρὰν τοῦ Θεοῦ, χάνει τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι μέτρον τῆς ἀξίας αὐτῶν. Τότε καὶ τὸ δένδρον καλεῖ Θεόν, καὶ τὸ χρῆμα πολλάκις λατρεύει· «ὅταν δὲ (ὁ νοῦς) τοῖς ἀπατῶσιν ἑαυτὸν ἐπιδῷ, ἀφανίσας τὸ οἰκεῖον κριτήριον, φαντασίαις σύνεστιν ἀλλοκότοις. Τότε καὶ τὸ ξύλον οὐχὶ ξύλον εἶναι νομίζει, ἀλλὰ Θεόν· καὶ χρυσὸν οὐχὶ χρήματα εἶναι κρίνει, ἀλλὰ σεβάσματα» [1]). Μεγάλη ροπὴ ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς διαστρέβλωσιν τῆς ἀληθείας, «διεφθαρμένου ἔχοντος τῆς ψυχῆς τὸ κριτήριον, ἐνηλλαγμένας τὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ἑκάστου ἀξίας ἀποδιδόναι. Καὶ ἔοικε πολλή τις εὐχέρεια εἶναι τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει πρὸς τὸ τὰ ἐναντία δοξάζειν τῇ περὶ ἕκαστον ἀληθείᾳ (ἰσχυριζομένη πολλάκις μέλανα εἶναι τὸ ἄργυρον, ἐκ τοῦ ἰοῦ ὃν ἀφίησι, καὶ μέλανα εἶναι τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ μελαίνειν τὰ σώματα οἷς ἂν ἐπὶ πλέον προσομιλήσῃ . . . Διὰ τοῦτο ἐπιστήσαντες τῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καταλήψει, οὔτε τῇ ἡμέρᾳ συντίθενται, οὔτε τὴν νύκτα ὁμολογοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ ἀκολούθου καὶ εἰς ἀθεότητα ἐκπίπτουσι, μήτε εἰ πρόνοια Θεοῦ διοικεῖται τὸ πᾶν, μήτε εἰ αὐτομάτως φέρεται συντιθέμενοι» [2]). Ἠρνήθη ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἐξαρτᾶται καὶ αὐτὸς καὶ σύμπας ὁ κόσμος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπέδωκε τὴν ἐξάρτησιν εἰς τοὺς ἀστέρας ἀντικαταστήσας τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς τυφλῆς μοίρας : «Χαλδαίων γὰρ εὕρημά ἐστιν ἡ ἀστρολογία, οἵ φασι τὰ ὄντα ἑαυτῶν ἠρτῆσθαι, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ» [3]). «Τοιοῦτος δέ, γράφει ἀλλαχοῦ, ὁ λόγος τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἀστρονομίαις προσέχων καὶ κινήσεσιν ἀστέρων, καὶ συμπλοκαῖς, καὶ σχήμασι, κἀκεῖθεν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὰς αἰτίας ἠρτῆσθαι λέγων» [4]). Ἔτι σαφέστερον ἐκφράζει ταύτην τὴν ἔννοιαν διὰ τῶν ἑξῆς : «Οἱ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶντες, ἐπὶ τὴν συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας τὸν λόγον ἕλκουσι, καὶ λέγουσι προσηρτῆσθαι τὴν ἡμετέραν ζωὴν τῇ κινήσει τῶν οὐρανίων· καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἄστρων γίνεσθαι παρὰ τῶν Χαλδαίων τὰς σημειώσεις τῶν περὶ ἡμᾶς συμπτωμάτων» [5]).

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάσῃ τὴν πυξίδα τῆς ὀρθῆς πίστεως εἰς τὸν Θεόν, τότε περιπλανᾶται εἰς τὰς παραπλεύρους ὁδοὺς τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τῶν

---

1) Migne 32,865. 2) Αὐτόθι 30,405. 3) Αὐτόθι 30,601. 4) Αὐτόθι 30,448
5) Αὐτόθι 29,128.

προλήψεων. Δὲν ἐξαρτᾷ δὲ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν μόνον ἐκ τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων πραγμάτων. Ἡ πτῆσις τῶν πτηνῶν, ἡ ἐμφάνισις τῆς γαλῆς ἢ τοῦ κυνός, μία ἀσήμαντος ἀντικειμένου τινὸς πτῶσις καὶ ἕτερα παρόμοια ἀσήμαντα παριστατικά, καθίστανται διὰ τοὺς δεισιδαίμονας γεγονότα μεγίστης σημασίας διὰ τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν αὐτῶν : «Ἔπταρέ τις, φησίν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ τόδε σημαίνει. Κατόπιν μέ τις ἀνεκάλεσε· καὶ ἐμπόδιον τοῦτο. Ὁ ποὺς προσέπταισεν ἐξιόντος· τὸ ἱμάτιον ἐνεσχέθη . . . Καὶ τὸν μὲν ἑαυτοῦ κίνδυνον παρακείμενον καὶ ἐν ὀφθαλμοῦς ὄντα οὐκ εἶδεν ὁ ὄρνις· σοὶ δὲ τὸ μέλλον προαγορεύει, καὶ τῆς μὲν καλιᾶς ἀποκτάς, τροφὴν πορῖσαι τοῖς νεοσσοῖς, ἄπρακτος ἐπανῆλθε πολλάκις· σοὶ δὲ μαντεῖον γέγονεν ἀψευδές, καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποκάλυψις ἡ ματαία τοῦ ὄρνιθος κίνησις . . . Ἀλλὰ καὶ κρώζοντες κόρακες, καὶ ἀλύοντες ἀετοὶ δι᾽ ἀπορίαν θήρας, τὴν δεισιδαίμονα καρδίαν πτήσσουσι . . . Τί ἐλεεινότερον τοῦ τοιούτου βίου, πάντα ὑποπτεύειν, ὑπὸ πάντων ἐμποδίζεσθαι, δέον πανταχόθεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πρὸς Θεὸν ἐπαναγάγειν» [1]).

Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κρίσεως διαιρεῖ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπάρχοντα εἰς ἀγαθὰ καὶ κακά. Συμβαίνει ὅμως πολλάκις νὰ εἶναι καλὰ καὶ ὠφέλιμα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ πολλὰ ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ οὗτος ὡς πονηρά· «συνεξεδόθη τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια· μετὰ τοῦ σίτου τὸ κώνιον, μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἐλλέβορος, καὶ ἀκόνιτον, καὶ μανδραγόρας, καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὀπός . . . Ἐλλέβορος δὲ ὀρτήγων ἐστὶ τροφή, ἰδιότητι κράσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόντων. Ἔστι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτε καὶ ἡμῖν χρήσιμα . . . Ὥστε· ὃ ἐνόμιζες ἔχειν κατὰ τοῦ κτίσαντος ἔγκλημα, τοῦτό σοι εἰς προσθήκην εὐχαριστίας περιελήλυθεν» [2]).

Ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος ἔχει ἐσφαλμένην ἀντίληψιν περὶ πολλῶν. Ἕνεκα τούτου δὲν δύναται νὰ προσανατολισθῇ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ κακοῦ. Οὔτε τὸ αἴτιον αὐτοῦ γνωρίζει, οὔτε τὴν οὐσίαν, οὔτε τὸν σκοπόν. Μὴ δυνάμενος νὰ προσανατολισθῇ, φαντάζεται ὅτι εὐκολώτερον θὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐὰν ὁλόκληρον τὸ κακὸν ἀποδώσῃ εἰς τὸν Θεόν. Τὸ περὶ τοῦ κακοῦ ζήτημα δύναται νὰ θέσῃ ὀρθῶς μόνον ἐκεῖνος, ὅστις δὲν εὑρίσκεται μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ὅστις δὲν ἐναντιοῦται αὐτῷ, ὅστις ἔχει φωτισθῇ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου· «μόνος οἶδε καθαιρεῖν τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, ὁ ἅγιος, τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος καταβάλλων πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ» [3]). Τοιοῦτος εἶναι ὁ μέγας φωστὴρ τῆς Καππαδοκίας. Οὗτος καλλίτερον θὰ μᾶς δείξῃ ποῖος εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ κακοῦ, τί εἶναι τὸ κακὸν καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ.

β´) Ὁ Θεός, ὁ ἄνθρωπος, ὁ διάβολος καὶ τὸ κακόν.

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀπορρίπτει πᾶσαν γνώμην περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ τοῦ κακοῦ, θεωρῶν αὐτὴν ὡς κατηγορίαν τῶν ἀνοήτων ἀνθρώπων

---

1) Migne 30,248,249. 2) Αὐτόθι 29,101,104. 3) Αὐτόθι 30,448.

κατὰ τοῦ Θεοῦ. Πᾶν τὸ ἐξελθὸν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἶναι ἀγαθὸν καὶ τέλειον. Ἅπας ὁ πνευματικὸς καὶ φυσικὸς κόσμος ἐδημιουργήθη ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀτελείας, διότι εἶναι ἀδύνατον ἐκ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ νὰ προέλθῃ τὸ κακόν. Καίτοι ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἑαυτόν του λέγει ὅτι εἶναι δημιουργὸς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους, ὅμως δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι εἶναι δημιουργὸς τοῦ κακοῦ. Τοῦτο ἐλέχθη κατὰ τὸν ἅγ. Βασίλειον, ἵνα μὴ περιπέσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς διαρχίαν, δηλαδὴ ἵνα μὴ ἀποδεχθῇ δύο ἀρχάς, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πονηροῦ· «ὁ γὰρ εἰπών, ὅτι ἐγὼ ὁ κατασκευάζων φῶς, καὶ ποιῶν σκότος, τῆς κτίσεως δημιουργὸν ἑαυτὸν διὰ τούτων παρίστησιν, οὐχὶ κακοῦ τινος ποιητήν. Ἵνα τοίνυν μὴ νομίσῃς ἄλλον μὲν εἶναι τοῦ φωτὸς αἴτιον, ἄλλον δὲ τοῦ σκότους, ἑαυτὸν εἶπε τῶν δοκούντων ἐναντίως ἔχειν κατὰ τὴν κτίσιν ποιητὴν καὶ τεχνίτην, ἵνα μὴ ζητήσῃς ἄλλον πυρὸς δημιουργὸν καὶ ἄλλον ὕδατος, μηδὲ ἄλλον ἀέρος, καὶ ἄλλον γῆς· ἐπειδὴ δοκεῖ πῶς ἀντικεῖσθαι ἀλλήλοις κατὰ τὴν τῶν ποιοτήτων ἐναντίωσιν. Ὅπερ ἤδη τινὲς παθόντες εἰς πολυθεΐαν ἐτράπησαν» [1]). Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ μόνον ἀγαθόν· «ἔστι μὲν οὖν τὸ κυρίως καὶ πρώτως μακαριστόν, τὸ ἀληθινῶς ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός» [2]). «Ἀγαθός, γράφει ἀλλαχοῦ, δὲ ἀληθινῶς ὁ Θεός» [3]). Τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελειότατον ἀγαθόν· «ἀγαθὸν δὲ ὁ Θεός, καὶ πρῶτον καὶ τελειότατον τῶν ἀγαθῶν» [4]). Ὡς ἀπολύτως ἀγαθὸς συνεπῶς εἶναι αἴτιος μόνον τοῦ ἀγαθοῦ: «Θεὸς ἀγαθός, καὶ πάντων ἀγαθῶν αἴτιος» [5]). Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ αἴτιος τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ τοῦτο τὰ πάντα ποθοῦσιν αὐτόν· «Ἀγαθὸς δὲ ὁ Θεός· ἀγαθοῦ δὲ πάντα ἐφίεται, Θεοῦ ἄρα πάντα ἐφίεται» [6]). Ἡ ἀγαθότης οὐδέποτε ἐγκαταλείπει αὐτόν· «εὕρῃς τὴν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ συνοῦσαν, καὶ μέχρι καὶ νῦν μὴ ἀπολιμπανομένην» [7]). Οὐδ' ἴχνος τι πάθους δύναται νὰ εὑρίσκηται εἰς τὸ ἀναλλοίωτον ἀγαθόν· «Οὐ γὰρ πάθος Θεοῦ, οὐδὲ αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, συμβεβηκός» [8]). Τούτου ἕνεκεν μόνη «καταφυγὴ ἐκ τῶν κακῶν ὁ Θεός» [9]).

Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν Θεὸν δὲν ὑπάρχει κακὸν διὰ τοῦτο καὶ δὲν μετέδωκεν αὐτὸ εἰς τὸν δημιουργηθέντα κόσμον. Σύμπας ὁ ὁρατὸς κόσμος εἶναι τρόπον τινὰ ἓν κάτοπτρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀντανακλᾶται ἡ τελειότης τοῦ Θεοῦ. Ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἴδῃ ὑποδηλουμένην τὴν θείαν ἀγαθότητα καὶ τὴν τελειότητα, δέον νὰ ἀποκλεισθῇ πᾶσα σκέψις περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ τοῦ κακοῦ [10]). Οὐδὲν κακὸν δημιούργημα ὑπῆρχεν, εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα κόσμον. Διὰ μακρῶν ἀναπτύσσεται τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ ἅγ. Βασίλειος ἑρμηνεύων τὴν ἑξαήμερον δημιουργίαν τοῦ κόσμου [11]). Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι αἴτιος τοῦ κακοῦ, διότι τὰ πάντα ἐδημιούργησε καλὰ λίαν· «Ὅλως δὲ μήτε Θεοῦ αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως

---

1) Migne 31,336. 2) Αὐτόθι 29,216. 3) Αὐτόθι 30,168. 4) Αὐτόθι 29,484. 32,100. 29,365. 368. 5) Αὐτόθι 31, 1428. 31, 372. 31, 1228. 6) Αὐτόθι 31, 912. 7) Αὐτόθι 31,317. 8) Αὐτόθι 30,424. 9) Αὐτόθι 29,417. 10) Αὐτόθι 29,13. 16. 11) Αὐτόθι 29,132.

τοῦ κακοῦ . . . Εἰ γὰρ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς τὸ κακὸν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ; Οὐδὲ γὰρ τὸ αἰσχρὸν ἀπὸ τοῦ καλοῦ, οὔτε ἡ κακία ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Ἀνάγνωθι τὴν κοσμοποιΐαν, καὶ εὑρήσεις, ὅτι ἐκεῖ· Πάντα καλὰ καὶ καλὰ λίαν [1]). Οὐ τοίνυν τὸ κακὸν τοῖς καλοῖς συνεκτίσθη» [2]).

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχε κακόν· «Ἀλλ' οὐδὲ ἡ νοητὴ κτίσις, γενομένη παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, ἀναμεμιγμένη τῇ πονηρίᾳ εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Εἰ γὰρ τὰ σωματικὰ οὐκ ἔσχεν ἐν ἑαυτοῖς τὸ κακὸν συνκτιζόμενον, πῶς ἂν τὰ νοητά, τοσοῦτον καθαρότητι καὶ ἁγιασμῷ διαφέροντα, κοινὴν ἂν ἔσχε πρὸς τὸ κακὸν τὴν ὑπόστασιν» [3]). Οὔτε αὐτὸς ὁ διάβολος ἐδημιουργήθη κατ' ἀρχὴν πονηρός. Οὗτος παραβάλλεται πρὸς ἔνδυμα, ὅπερ κατεσκευάσθη καθαρόν, ἀλλ' ἐμολύνθη μετὰ ταῦτα· «ἱματίῳ παραβάλλεται (ὁ διάβολος). Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ τὸ ἀκαθαρτον ἔχει ὁ πονηρός» [4]).

Καθὼς δὲ τὰ πνευματικὰ ὄντα ἐδημιουργήθησαν ἀπηλλαγμένα κακοῦ, οὕτω ἀκριβῶς ἐδημιουργήθη καὶ ὁ ἄνθρωπος· «οὐκοῦν σῶμα μέν, ἔκτισεν ὁ Θεός, οὐχὶ δέ, νόσον· καὶ ψυχὴν τοίνυν ἐποίησεν, ὁ Θεός, οὐχὶ δὲ ἁμαρτίαν . . . Οὕτως οὐχὶ Θεὸς ἔκτισε θάνατον» [5]). Οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε τὸ σῶμα εἶχον ἐκ φύσεως τὸ κακὸν ἐν ἑαυτοῖς.Τοῦτο ἔξωθεν εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον· «οὐ γὰρ τῇ κατασκευῇ ἡμῶν ἐνυπάρχει ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγεγένηται» [6]). Οὐδὲ «τὰ ἐν ᾅδῃ κακὰ Θεὸν ἔχει τὸν αἴτιον» [7]). Ὁ κατηγορῶν δὲ τὸν Θεόν, ὅτι δὲν ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἄνευ ἁμαρτίας οὗτος φαίνεται θεωρῶν τὴν ἄλογον φύσιν καλλιτέραν τῆς λογικῆς φύσεως· «Ὁ τοίνυν μεμφόμενος τὸν ποιητὴν ὡς μὴ φυσικῶς κατασκευάσαντα ἡμᾶς ἀναμαρτήτους, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἄλογον φύσιν τῆς λογικῆς προτιμᾷ, καὶ τὴν ἀκίνητον καὶ ἀνόρμητον τῆς προαιρετικῆς καὶ ἐμπράκτου» [8]). Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον πολέμιος αὐτοῦ πάντοτε [9]).

«Οὐ μήν, γράφει ἀλλαχοῦ, οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τὸ κακὸν τὴν γένεσιν ἔχειν εὐσεβές ἐστι λέγειν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἐναντίων παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. Οὔτε γὰρ ἡ ζωὴ θάνατον γεννᾷ, οὔτε τὸ σκότος φωτός ἐστιν ἀρχή, οὔτε ἡ νόσος ὑγιείας δημιουργός, ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς μεταβολαῖς τῶν διαθέσεων ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς τὰ ἐναντία αἱ μεταστάσεις· ἐν δὲ ταῖς γενέσεσιν οὐκ ἐκ τῶν ἐναντίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἕκαστον τῶν γινομένων προέρχεται» [10]). Τὸ νὰ ἰσχυρίζεταί τις ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τοῦ κακοῦ, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἐὰν ἰσχυρίζηται ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει. Καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο εἶναι παράλογον· «Ἄφρων οὖν, ὡς ἀληθῶς ἐστερημένος νοῦ καὶ φρονήσεως, ὁ λέγων, ὅτι οὐκ ἔστι ὁ Θεός. Παραπλήσιος δὲ τούτῳ, καὶ οὐδὲν κατὰ τὴν ἀφροσύνην ἀπολειπόμενος, καὶ ὁ λέγων τῶν κακῶν αἴτιον εἶναι τὸν Θεόν. Ὁμότιμον γὰρ αὐτῶν εἶναι τίθεμαι τὴν ἁμαρτίαν, διότι ἑκάτεροι ὁμοίως

1) Γεν. 1,31. 2) Migne 31,341. 3) Αὐτόθι 31,341—344. 4) Αὐτόθι 30,608. 29,636. 5) Αὐτόθι 31,344—345. 6) Αὐτόθι 30,528. 31,1344. 7) Αὐτόθι 31,332. 8) Αὐτόθι 31,345. 9) Αὐτόθι 31,337. 10) Αὐτόθι 29,37.

ἀρνοῦνται τὸ ἀγαθόν, ὁ μὲν οὐκ εἶναι τὸ παράπαν λέγων, ὁ δὲ οὐκ ἀγαθὸν αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος. Εἰ γὰρ κακῶν αἴτιος, οὐκ ἀγαθὸς δηλονότι· ὥστε ἀμφοτέρωθεν ἔστιν ἄρνησις τοῦ Θεοῦ» [1]). «Παυσώμεθα οὖν, συνιστᾷ ὁ ἅγ. Βασίλειος, ἐπανορθούμενοι τὸν σοφόν. Παυσώμεθα τὸ βέλτιον τῶν παρ' αὐτοῦ γινομένων ἐπιζητοῦντες. Εἰ γὰρ καὶ τῶν κατὰ μέρος οἰκονομουμένων διαφεύγουσιν ἡμᾶς οἱ λόγοι, ἀλλ' ἕν γε ἐκεῖνο δόγμα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνυπαρχέτω, τὸ μηδὲν κακὸν παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ γίνεσθαι» [2]).

Ἂν καὶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ κακοῦ ἡμεῖς ὅμως αἰσθανόμεθα τὸ κακὸν ὑπάρχον καὶ τὴν ἐπίδρασίν του πάντοτε διακρίνομεν. Βλέπομεν καὶ αἰσθανόμεθα αὐτὸ ἀνὰ πᾶν βῆμα. Εἶναι ἀνάγκη συνεπῶς νὰ ἔχῃ δημιουργηθῇ τοῦτο ὑπό τινος, ὑφ' οὗ καὶ εἰσήχθη εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ ἅγιος Βασίλειος, θεωρεῖ ὡς αἰτίους τοῦ κακοῦ τὸν διάβολον καὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν διάβολον διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασεν αὐτὸν πονηρόν, ἀλλ' ἐλεύθερον, ἕνεκα τούτου δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ διαβόλου ἐξηρτᾶτο νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὸ ἀγαθὸν ἢ νὰ καταπέσῃ· «τὰ πονηρὰ καὶ ἀντικείμενα πνεύματα, ὧν ἡ ἀπόπτωσις συνίστησι τὸν λόγον, τοὺς αὐτεξουσίους εἶναι τὰς ἀοράτου δυνάμεις, ἰσορρόπως ἐχούσας πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν» [3]). «Πόθεν κακὸς ὁ διαβολος», γράφει ἀλλαχοῦ· «Ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας, αὐθαίρετον ἔχων καὶ αὐτὸς τὴν ζωήν, καὶ ἐπ' αὐτῷ κειμένην τὴν ἐξουσίαν, ἢ παραμένειν τῷ Θεῷ ἢ ἀλλοτριωθῆναι τοῦ ἀγαθοῦ. Γαβριὴλ ἄγγελος, καὶ παρέστηκε τῷ Θεῷ διηνεκῶς. Ὁ Σατανᾶς ἄγγελος, καὶ ἐξέπεσε τῆς οἰκείας τάξεως παντελῶς . . . Οὕτω πονηρὸς ὁ διάβολος, ἐκ προαιρέσεως ἔχων τὴν πονηρίαν, οὐ φύσις ἀντικειμένη τῷ ἀγαθῷ» [4]). Ἐκπέσας τοῦ Θεοῦ ὁ διάβολος, ἐπροκάλεσε τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτως δὲ εἰσήγαγε τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Πορωθεὶς δὲ ἐν τῷ κακῷ ἀπώλεσε τὸ δυνατὸν τῆς μετανοίας [5]), καὶ πᾶσα ἔκτοτε ἐνέργεια του εἶναι μία παρώθησις πρὸς τὸ κακόν. «Πονηρὸς ὁ διάβολος, καὶ κακίας παντοίας δημιουργός» [6]), γράφει ὁ ἅγ. Βασίλειος. «Πόσα δὲ εἴδη ἄλλα τῶν ἀκαθάρτων παθῶν τὸ μὲν τῶν δαιμόνων διδασκαλεῖον ἐξεῦρεν, ἡ δὲ θεία Γραφὴ ἀπεσιώπησε», διαιρωτᾶται κατωτέρω [7]). Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους διότι «τὸ ψεῦδος γέννημά ἐστι τοῦ διαβόλου» [8]). Πάντοτε εἰργάσθη κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας [9]), ἐπινοῶν τὰς διαφόρους αἱρέσεις, δι' ὧν ἐκλόνισε τὰ θεμέλια αὐτῆς [10]). Ὡσαύτως ὁ διάβολος εἶναι καὶ ἐφευρέτης τῆς ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας· «δαίμοσιν ἐπιβούλοις ἔκδοτον ἔδωκεν ἑαυτὸν οἱ τῷ κρατεῖν τοῦ ἀέρος ὧδε καὶ ὧδε στρέφειν ἐπινοοῦντες τοὺς ὄρνιθας, ἀθεράπευτον τὴν ἀπάτην τῶν ἀνοήτων συνέχουσι» [11]). Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ διαβόλου αἴτιος τοῦ κακοῦ εἶναι καὶ ὁ ἄνθρωπος. Περὶ αὐτοῦ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν

1) Migne 31,332. 2) Αὐτόθι 31,345. 3) Αὐτόθι 32,137. 4) Αὐτόθι 31,345—348. 29, 686. 30, 608. 5) Αὐτόθι 30, 608—609. 6) Αὐτόθι 31, 372. 7) Αὐτόθι 32, 625. 8) Αὐτόθι 32, 828. 9) Αὐτόθι 32, 857. 10) Αὐτόθι 32, 476 καὶ 581. 11) Αὐτόθι 30,249.

ἐν τῷ περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου κεφαλαίῳ. Δέον ὅμως νὰ λεχθῇ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατέστη κακὸς διὰ τοῦ αὐτεξουσίου αὐτοῦ· «Πόθεν γὰρ πονηρὸς ἄνθρωπος; Ἐκ τῆς οἰκείας αὐτοῦ προαιρέσεως» [1]. Οὔτε κατ' ἀρχὴν ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν ἡ ἁμαρτία, οὔτε μετὰ ταῦτα εἰς αὐτὸν ἐπιβάλλεται. Οὗτος ἐθελουσίως τάσσεται μὲ τὸ μέρος τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος Βασίλειος θεωρεῖ τρόπον τινὰ ὡς μόνον ὑπεύθυνον διὰ τὸ κακὸν κυρίως αὐτόν· «ἀρχὴ γὰρ καὶ ῥίζα τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον» [2]. «Μὴ τοίνυν, γράφει ἀλλαχοῦ ὁ ἅγ. Βασίλειος, ἔξωθεν τὸ κακὸν περισκόπει, μηδὲ ἀρχέγονόν τινα φύσιν πονηρίας φαντάζου· ἀλλὰ τῆς ἐν ἑαυτῷ κακίας ἕκαστος ἑαυτὸν ἀρχηγὸν γνωριζέτω» [3]. Ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνει ἕνεκεν διαφόρων αἰτιῶν. Μία τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ ἀπιστία· «Σημειωτέον δέ, ὅτι μήτηρ ἐστὶ πορνείας ἡ ἀπιστία» [4]. Ὅπου ἡ ἀπιστία ἐκεῖ καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, ἥτις διανοίγει καθ' ὁλοκληρίαν τὰς θύρας εἰς τὴν ἁμαρτίαν, «διότι τὸ ἁμαρτάνειν ἡμῖν κατὰ ἀπουσίαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ γίνεται» [5].

Ὁ διάβολος ἐξ ἄλλου δὲν δύναται νὰ ἐξαναγκάζῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ μόνον ἐπωφελεῖται τῶν διαφόρων περιστατικῶν καὶ διαφόρων διαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως παρασύρει αὐτὸν εἰς τὴν ἁμαρτίαν· «Καθόλου οἶμαι, ὅτι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ Σατανᾶς αἴτιος γένεσθαι τινὶ ἁμαρτίας οὐ δύναται· τοῖς δὲ ἐνυπάρχουσι ποτὲ μὲν φυσικοῖς κινήμασι, ποτὲ δέ, καὶ ἀπηγορευμένοις πάθεσι συγχρώμενος, δι' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰ οἰκεῖα τῶν παθῶν ἀπάγειν ἐπιχειρεῖ τοὺς μὴ νηφόντας . . . Ὅτι δὲ καὶ τὰ κακὰ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἀναφύεται δείκνυσι σαφῶς ὁ Κύριος· ἐκ γὰρ τῆς καρδίας, φησίν, ἐξέρχονται οἱ διαλογισμοὶ οἱ πονηροί» [6]. Ὁ διάβολος προτείνει τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος πάντοτε δύναται νὰ ἀπορρίψῃ τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲν ἀπορρίψῃ αὐτήν, ἀλλὰ τὴν ἀποδεχθῇ, τότε περιπίπτει εἰς τὴν ἁμαρτίαν, εἰς τὸ κακόν [7]. Ὅσον δήποτε δὲ καὶ ἂν πειράζῃ τὸν ἄνθρωπον ὁ διάβολος καὶ δημιουργῇ εἰς αὐτὸν ἐμπόδια, ὁ ἄνθρωπος δύναται πάντοτε νὰ νικήσῃ αὐτόν. Τεκμήρια τούτου, κατὰ τὸν ἅγ. Βασίλειον, εἶναι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ὁ Ἰώβ· «Ὅσα μὲν οὖν ἐν προθέσει τῆς ψυχῆς καὶ κρίσει κεῖται, ταῦτα ἐγκόψαι οὐδενὶ τρόπῳ δυνατόν ἐστι τῷ Σατανᾷ. Ἐν δὲ τοῖς διὰ σωματικῆς ἐνεργείας κατορθουμένοις πολλάκις τι καὶ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς γενέσθαι ἐμπόδιον, εἰς δοκιμὴν καὶ ἔλεγχον τοῦ ἐμποδιζομένου, ἵνα ἢ μετατιθέμενος τῆς ἀγαθῆς προθέσεως ἐλεγχθῇ ἢ ἐπιμένων τοῖς καλοῖς ἀποδειχθῇ ἐν σπουδῇ τῶν κατορθωμάτων, ὡς αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος καὶ ὡς ὁ Ἰώβ» [8]. «Ὅταν γὰρ νοῦς, γράφει ἀλλαχοῦ, παλαίῃ τῷ πάθει, ἐὰν μὲν δι' εὐτονίας καὶ προσεχείας ἐπικρατῇ, φέρεται κατὰ τοῦ πάθους τὰ νικητήρια, καὶ οἱονεὶ στεφανοῖ δι' ἑαυτοῦ τὸν Θεόν. Ὅταν δὲ καταμαλακισθεὶς

---

1) Migne 31,345. 2) Αὐτόθι 31,332 καὶ 345. 3) Αὐτόθι 29,37—40. 29,117. 4) Αὐτόθι 30,205. 5) Αὐτόθι 32,652. 6) Αὐτόθι 31,1133—1136. 7) Αὐτόθι 31,1392. 30,149—152 καὶ 313. 32,777. 8) Αὐτόθι 31,1273.

ὑποκύψῃ τῇ ἡδονῇ, δοῦλος καὶ αἰχμάλωτος ταῖς ἁμαρτίαις γενόμενος, καύχημα καὶ ἔπαρσιν καὶ ὑπερηφανείας προστίθησι τῷ ἐχθρῷ» [1].

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐναπόκειται νὰ ἀκολουθῇ τὸ κακὸν ἢ τὸ ἀγαθόν [2]. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλὰ ὑπόκειται εἰς τὴν ἀναγκαιότητα, τότε καταπίπτει ὁλόκληρος ἡ ἠθικὴ τάξις καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ, ἡ θεμελιωθεῖσα ἐπὶ τῆς δικαιοκρισίας τῆς ἀμοιβῆς καὶ τῆς τιμωρίας. «Εἰ καὶ τῶν κατὰ κακίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων, γράφει, οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἰσὶν αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ νομοθέται, τὰ πρακτέα ἡμῖν καὶ τὰ φευκτὰ διορίζοντας, περιττοὶ δὲ καὶ οἱ δικασταί, ἀρετὴν τιμῶντες καὶ πονηρίαν κολάζοντες. Οὐ γὰρ κλέπτου τὸ ἀδίκημα οὐδὲ τοῦ φονέως ᾧ γε οὐδὲ βουλομένῳ δυνατὸν ἦν κρατεῖν τῆς χειρὸς διὰ τὸ ἀναπόδραστον τῆς ἐπὶ τὰς πράξεις αὐτῶν κατεπειγούσης ἀνάγκης . . . Αἱ δὲ μεγάλαι τῶν χριστιανῶν ἐλπίδες φροῦδαι ἡμῖν οἰχήσονται, οὔτε δικαιοσύνης τιμωμένης, οὔτε κατακρινομένης τῆς ἁμαρτίας, διὰ τὸ μηδὲν κατὰ προαίρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖσθαι. Ὅπου γὰρ ἀνάγκη καὶ εἱμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίαν ἔχει χώραν τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ τῆς δικαιοκρισίας ἐξαίρετον ἐστί» [3].

γ') Ἠθικὸν καὶ φυσικὸν κακόν.

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἔχει λίαν ἐνδιαφερούσας γνώμας περὶ τῆς οὐσίας τοῦ κακοῦ. Ἀναγνωρίζων δύο εἴδη κακῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸ ἠθικὸν δηλαδὴ καὶ τὸ φυσικόν, καὶ εἰς τὸ μὲν καὶ εἰς τὸ δὲ δὲν ἀποδίδει πραγματικὴν ὕπαρξιν. Τὸ φυσικὸν κακὸν δὲν εἶναι κυρίως καὶ καθ' ἑαυτὸ κακόν, ἀλλ' εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κυρίως καὶ καθ' ἑαυτὸ κακόν. Ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησεν οὔτε τὸ μὲν οὔτε τὸ δέ, ἀλλ' ἐπιτρέπει αὐτὰ πρὸς ἕνα ὡρισμένον σκοπόν. Τὸ φυσικὸν κακὸν δὲ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, μία ἀντανάκλασις τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ. Ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἡ διδασκαλία αὕτη τοῦ Μ. Βασιλείου ἔχει ὡς ἕπεται :

Τὸ ἕλκον τὴν ψυχὴν εἰς τὴν κόλασιν εἶναι ἡ ἁμαρτία, τὸ ἠθικὸν κακόν· «βαρεῖα γὰρ ἡ ἁμαρτία καθέλκουσα τὴν ψυχὴν εἰς πυθμένα ᾅδου» [4]. Ἡ ἁμαρτία βασανίζει τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ : «Ἕκαστος δὲ τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν ζώννυται . . . ὅτι ἑκάστῳ μάστιγες αἱ οἰκεῖαι πλοκαὶ τῶν ἁμαρτιῶν γίνονται καὶ μαστίζεται σχοινίοις ἁμαρτιῶν τοῖς περιπλεκομένοις αὐτῷ» [5]. Διὰ τὴν ἁμαρτίαν πρέπει νὰ θρηνῶμεν, διότι αὕτη εἶναι νόσος καὶ θάνατος τῆς ἀθανάτου ψυχῆς. «Ὑπὲρ ἁμαρτίας κλαῖε. Αὕτη ἀρρωστία ψυχῆς· αὕτη θάνατός ἐστι τῆς ἀθανάτου» [6]. Τὴν ἁμαρτίαν δέον νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι τὸ μόνον κακόν : καταβάλλοντες

---

1) Migne 29,288. 2) Αὐτόθι 29, 132, 3) Αὐτόθι 29,133, 30,229. 4) Αὐτόθι 31,1201. 5) Αὐτόθι 30,329. 6) Αὐτόθι 31,260.

πᾶσαν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν ἔστω καὶ ἂν αἱ προσπάθεια αὗται πρόκειται νὰ εἶναι ὀδυνηραὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον. «Ταῦτα δὴ οὖν οἰδὼς παρὰ Θεοῦ, καὶ διῃρημένα ἔχων παρὰ σεαυτῷ τοῦ κακοῦ τὰ εἴδη, καὶ εἰδὼς τί μὲν τὸ ὄντως κακόν, ὅτι ἡ ἁμαρτία, ἧς τὸ τέλος ἀπώλεια· τὶ δὲ τὸ δοκοῦν μὲν κακὸν διὰ τὸ τῆς αἰσθήσεως ἀλγεινόν, ἀγαθοῦ δὲ δύναμιν ἔχον ὡς αἱ κακώσεις αἱ πρὸς ἀποχὴν τῆς ἁμαρτίας ἐπαγόμεναι παῦσαι δυσαρεστούμενος ταῖς θείαις οἰκονομίαις»[1]. «Κακόν, γράφει ἀλλαχοῦ, τὸ μὲν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, τὸ δὲ ὡς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Τὸ μὲν οὖν φύσει κακὸν ἐξ ἡμῶν ἤρτηται, ἀδικία, ἀσέλγεια, ἀφροσύνη, δειλία, φθόνοι, φόνοι, φαρμακεῖαι, ῥᾳδιουργεῖαι καὶ ὅσα τούτοις συγγενῆ παθήματα, τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γεγενημένην ψυχὴν καταρρυπαίνοντα, ἐπισκοτεῖν αὐτῆς τῷ κάλλει πέφυκε. Πάλιν κακὸν λέγομεν τὸ ἡμῖν ἐπίπονον καὶ ὀδυνηρὸν πρὸς τὴν αἴσθησιν, νόσον σώματος καὶ πληγὰς σώματος καὶ τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν καὶ ἀδοξίαν καὶ χρημάτων ζημίας καὶ οἰκείων ἀποβολὰς ὧν ἕκαστον ἡμῖν ὑπὸ τοῦ φρονίμου καὶ ἀγαθοῦ Δεσπότου πρὸς τὸ συμφέρον ἐπάγεται» [2]. . . «Ὥστε τὰ τοιαῦτα κακὰ παρὰ Θεοῦ γίνεται, τῶν ἀληθινῶν κακῶν τὴν γένεσιν ἐξαιροῦντα. Αἵ τε γὰρ τὰ κατὰ τὸ σῶμα κακώσεις καὶ τὰ ἐκτὸς ἐπίπονα, πρὸς ἐποχὴν τῆς ἁμαρτίας ἐπινενόηνται» [3].

Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Μέγας Βασίλειος τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν ἀναπτύσσων παρατηρεῖ : «Πολλάκις γὰρ καὶ μάστιγες ἁμαρτημάτων εἰσὶ τὰ ἀρρωστήματα, εἰς ἐπιστροφὴν προσαγόμενα. Ὃν γὰρ φησίν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει» [4]. «Διὰ τὸ παρ' ἡμῖν πλεονάσαι τὴν ἁμαρτίαν, γράφει ἀλλαχοῦ, πρῶτοι παρεδόθημεν εἰς κατάβρωσιν τοῖς ὠμοφάγοις ὀδοῦσι τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ» [5], «ὁ γὰρ πεπόνθαμεν, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν πεπόνθαμεν» [6]. «Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν ὁ δικαιοκρίτης ἄγγελον Σατάν, ἱκανῶς ἡμᾶς κατακονδυλίζοντα, καὶ σφοδρῶς μὲν ἐκδικοῦντα τὴν αἵρεσιν· μέχρι τοσούτου δὲ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἐξαγαγόντα πόλεμον, ὥστε μηδὲ αἵματος φείσασθαι τῶν εἰς Θεὸν πεπιστευκότων [7]». «Ἀλλὰ ὅπερ εἴπομεν, ἐπέσχεν ἡμῶν τὴν ὁρμὴν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, ἐκπληρωθῆναι ἡμῖν τὴν διατεταγμένην ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν θλίψιν ἐπιμετροῦσα» [8].

δ') Περὶ τῆς οὐσίας τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ καὶ ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι φυσικῶς συνδεδεμένον μετὰ τῆς οὐσίας οὐδενὸς ὄντος, ὁ ἅγιος Βασίλειος, διδάσκει ὅτι τοῦτο οὐσιαστικῶς δεν ὑπάρχει. Τὸ κακὸν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ἔλλειψις ἢ ἄρνησις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐνῷ ὁ Θεός, ὁ αἴτιος τοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι ἀπεριόριστος, τὸ κακόν, ὡς μὴ οὐσιαστι-

---

1) Migne 31,311. 2) Αὐτόθι 31,333. 3) Αὐτόθι 31,337. 4) Αὐτόθι 31,1049. 5) Αὐτόθι 32,908, 32,904 6) Αὐτόθι 32,928. 7) Αὐτόθι 32,929 8) Αὐτόθι 32,477.

κόν, εἶναι περιωρισμένον. Διὰ τῆς δευτέρας ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο θὰ ἐκριζωθῇ. Μολαταῦτα δὲν διαφεύγει τῆς προσοχῆς τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἡ αἰώνιος κόλασις. Αὕτη ὑφίσταται, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ κακοῦ, ὅπερ κατὰ τὴν θείαν δικαιοσύνην δέον νὰ τιμωρηθῇ. Τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑφιστάμενον κακὸν ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ ὠφελίμως διὰ τὸν ἄνθρωπον, οὐδέποτε δὲν ἐπιτρέπει ἵνα τοῦτο παραβλάψῃ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος.

Τὸ κακὸν λοιπὸν δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ὑπαρκτὴ ἀντικειμενικότης, ἀλλὰ ἀντίθετος διάθεσις τῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· «τὸ κακὸν ἐστὶν οὐχὶ οὐσία ζῶσα καὶ ἔμψυχος, ἀλλὰ διάθεσις ἐν ψυχῇ ἐναντίως ἔχουσα πρὸς ἀρετήν, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἀπόπτωσιν τοῖς ῥαθυμοῖς ἐγγινομένη» [1]. Τὸ κακὸν εἶναι κατάχρησις τῆς ἀγαθῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ· «καὶ ἔστιν οὗτος κακίας ὅρος, ἡ πονηρὰ καὶ παρ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου χρῆσις τῶν ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένων ἡμῖν» [2]. Κακία γάρ, λέγει ἀλλαχοῦ ὁ ἅγ. Βασίλειος, οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀπόλειψις ἀρετῆς» [3]. Τὸ κακὸν εἶναι παροδικόν, ἀσταθές, μὴ οὐσιαστικόν, διότι δὲν εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ· «μήτε Θεὸν αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ, μήτε ἰδίαν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ εἶναι φαντάζου. Οὐ γάρ ἐστιν ὑφεστώς, ὥσπερ τι ζῶον, ἡ πονηρία, οὔτε οὐσίαν αὐτῆς ἐνυπόστατον παραστῆσαι ἔχομεν. Στέρησις γὰρ ἀγαθοῦ ἐστὶ τὸ κακόν . . . Οὕτω καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει ἐστίν, ἀλλὰ τοῖς τῆς ψυχῆς πληρώμασιν ἐπιγίνεται. Οὔτε γὰρ ἀναγεννητόν ἐστιν, ὡς ὁ τῶν ἀσεβῶν λόγος, ὁμότιμον ποιούντων τῇ ἀγαθῇ φύσει τὴν πονηράν, εἴπερ ἀμφότερα ἄναρχα καὶ γενέσεως ἐστιν ἀνωτέρα» [4]. Μὴ ἔχον πραγματικὴν οὐσίαν τὸ κακόν, ὑφίσταται μόνον ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνει. Μόλις παύσει νὰ ἁμαρτάνῃ, παύει τὸ κακόν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, παύουν καὶ αἱ πονηραὶ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἑπομένως καὶ τὸ κακόν, καίτοι ἡ κόλασις ὡς συνέπεια τοῦ κακοῦ ὑφίσταται αἰωνίως· «Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀεὶ ὤν, καὶ τῆς ὑπάρξεως ὅρον οὐκ ἔχων, πέρας οὐ προσιέμενος· ἡ δὲ ἁμαρτία ἔστι μὲν οὐδέποτε, οὐδὲ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει καταλαμβάνεται· ἐν δὲ τοῖς δρῶσιν αὐτὴν μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς δρωμένοις κακῶς ἀπολείψει τοῦ καλοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχουσα, σκότος τυποῦται τοῖς ἀδικήμασι νοερόν, τῷ δὲ φωτὶ τῆς δικαιοσύνης διαλυόμενον· τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει [5]) καὶ τῷ πέρατι τῶν ἀτοπημάτων συνδιατρέχον. Πεπαυμένων γὰρ τῶν πονηρῶν πράξεων καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς ἁμαρτίας συναφανίζεται. Ζητηθήσεται γάρ, φησίν, ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ [6])· κἂν ἡ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τιμωρία τεταμιευμένη τύχοι τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ ἄλυτος ἡ ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι κόλασις ;» [7]).

Ἓν τῶν κυριωτέρων αἰτίων, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει τὸ ἠθικὸν κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἶναι ἡ ἐλευθέρα βούλησις τῶν ἀνθρώπων.

1) Migne 29,37. 2) Αὐτόθι 31,909. 3) Αὐτόθι 31,1344. 4) Αὐτόθι 31,341. 5) Ἰωαν. 1,5. 6) Ψαλμ. 9,36. 7) Migne 31,1353.

Διότι δὲν ἐπιθυμεῖ ἀγαθοὺς ἀνθρώπους κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ ἑκουσίως. Ἐπιτρέπων ὅμως τό τε ἠθικὸν καὶ τὸ φυσικὸν κακόν, μεταχειρίζεται ταῦτα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου, οὐδέποτε δὲ ἐπιτρέπει νὰ παρακωλυθῇ τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῦ. «Ἀλλὰ διὰ τί οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ, γράφει ὁ ἅγ. Βασίλειος, τὸ ἀναμάρτητον ἔσχομεν, φησίν, ὥστε μηδὲ βουλομένοις ἡμῖν ὑπάρχειν τὸ ἁμαρτάνειν; Ὅτι καὶ σὺ τοὺς ἱκέτας, οὐχ' ὅταν δεσμίους ἔχῃς, εὔνους ὑπολαμβάνεις, ἀλλ' ὅταν ἑκουσίως ἴδῃς ἀποπληροῦντάς σοι τὰ καθήκοντα. Καὶ Θεῷ τοίνυν οὐ τὸ ἠναγκασμένον φίλον, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀρετῆς κατορθούμενον. Ἀρετὴ δὲ ἐκ προαιρέσεως καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης γίνεται» [1].

Πᾶν ὅ,τι ἀνέχεται ὁ Θεός, τὸ ἀνέχεται χάριν ὡρισμένου σκοποῦ ὠφελίμου πάντοτε διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἀνέχεται τὸν θάνατον, ἵνα μὴ διαιωνισθῇ ἡ ἁμαρτία εἰς τὸ ἀθάνατον σῶμα [2]. Οὗτος ζωοποιεῖ διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου δι' οὗ καὶ ἀποκτείνει· «δι' ὧν ἀποκτείνει, ζωοποιεῖ· καὶ δι' ὧν πατάσσει ἰᾶται . . . Οὐκοῦν πατάσσεται μὲν σάρξ, ἵνα ἰαθῇ ψυχή· θανατοῦται δὲ ἡ ἁμαρτία, ἵνα ζήσῃ δικαιοσύνη» [3]. Καθὼς ὁ σοφὸς ἰατρὸς μετεχειρίζεται τὸ δηλητήριον τοῦ ὄφεως πρὸς θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ τὰς τῶν δαιμόνων προσβολὰς πρὸς θεραπείαν τῶν ἁμαρτωλῶν· «κατακεχρημένου τῇ ὠμότητι αὐτῶν εἰς θεραπείαν ἡμετέραν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, ὡς καταχέχρηται ὁ σοφὸς ἰατρὸς τῷ ἰῷ τῆς ἐχίδνης εἰς τὴν τῶν ἀσθενούντων ἴασιν» [4].

Ὡσαύτως καὶ τὰ φυσικὰ κακά, τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς δυστυχίας, ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς χάριν τῆς ἠθικῆς διορθώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ πρὸς ἐκδίκησιν. Οὗτος καλύτερον παντὸς ἄλλου γνωρίζει τί εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ὠφέλιμον καὶ τί ἐπιβλαβὲς καὶ ἀναλόγως ρυθμίζει τὰ περιστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. «Κακὸν λέγομεν, γράφει ὁ συγγραφεύς, τὸ ἡμῖν ἐπίπονον καὶ ὀδυνηρὸν πρὸς τὴν αἴσθησιν, νόσον σώματος, καὶ πληγὰς σώματος, καὶ τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν, καὶ ἀδοξίας καὶ χρημάτων ζημίας, καὶ οἰκείων ἀποβολάς· ὧν ἕκαστον ἡμῖν ἀπὸ τοῦ φρονίμου καὶ ἀγαθοῦ Δεσπότου πρὸς τὸ συμφέρον ἐπάγεται . . . Ὡς οὖν εὐεργέτης ὁ ἰατρός, κἂν πόνους κἂν ἀλγηδόνας ἐμποιῇ τῷ σώματι (τῇ νόσῳ γὰρ μάχεται, οὐχὶ τῷ κάμνοντι), οὕτως ἀγαθὸς ὁ Θεός, ὁ τὴν σωτηρίαν τῷ παντὶ διὰ τῶν μερικῶν κολάσεων διοικούμενος. Σὺ δὲ τῷ ἰατρῷ μὲν οὐδὲν ἐγκαλεῖς, τὰ μὲν τέμνοντι, τὰ δὲ καίοντι, τὰ δὲ παντελῶς ἐξαιροῦντι τοῦ σώματος· ἀλλὰ καὶ χρήματά που ὑποτελεῖς, καὶ σωτῆρα προσαγορεύεις, ὅτι ἐν ὀλίγῳ μέρει τὴν νόσον ἵστησι, πρὶν εἰς ὅλον τὸ σῶμα τὸ πάθος διαχυθῆναι» [5].

Πᾶν ὅ,τι ἡμεῖς ὀνομάζομεν κακὸν ὁ Θεὸς μεταβάλλει εἰς ἀγαθόν, εἰς ὠφέλιμον διὰ τὸν ἄνθρωπον· «Ποιεῖ εἰρήνην καὶ κτίζει κακά Μάλιστα μὲν εἰρήνην ποιεῖ ἐν σοί, ὅταν διὰ τῆς καλῆς διδασκαλίας κατειρηνεύσῃ τὸν νοῦν σου, καὶ διαλλάξῃ τὰ πάθη τὰ πρὸς τὴν ψυχὴν στασιάζοντα· κτίζει δὲ

---

1) Migne 31,345. 2) Αὐτόθι 31,345. 3) Αὐτόθι 31,337. 4) Αὐτόθι 30,576. 5) Αὐτόθι 31,333. 29,417. 31,515.

κακά· τουτέστι, μετακοσμεῖ αὐτὰ καὶ εἰς βελτίωσιν ἄγει· ὥστε, ἀποθέμενα τὸ εἶναι κακά, τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν μεταλαβεῖν . . . Ἔπειτα μέντοι, κἂν εἰρήνην νοήσῃς τὴν ἐκ τῶν πολέμων ἄδειαν, καὶ κακὸν εἴπῃς, τὰ ἀκολουθοῦντα τοῖς πολεμοῦσιν ἐπίπονα, ἐκστρατείας ὑπερορίους, πόνους, ἀγρυπνίας, ἀγωνίας, ἱδρῶτας, τραύματα, σφαγάς, πόλεων ἁλώσεις, ἀνδραποδισμούς, ἀπαγωγάς, τὰ ἐλεεινὰ τῶν ἁλόντων θεάματα, καὶ ἁπλῶς ὅσα λυπηρὰ τοῖς πολέμοις ἀκολουθεῖ, λέγομεν κρίσει Θεοῦ δικαίᾳ γενέσθαι, τοῖς ἀξίοις κολάσεως διὰ τῶν πολέμων τὰς τιμωρίας ἐπάγοντος . . . Ὥστε ἔστι ποτὲ καὶ δικαίως τὰ ἐκ τοῦ πολέμου κακὰ τοῖς ἀξίοις ἐπενεχθῆναι» [1]). Διὰ τῶν γενικῶν κοινωνικῶν δυστυχιῶν ὁ Θεὸς τιμωρεῖ τὰ γενικὰ κοινωνικὰ ἐλαττώματα. «Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, γράφει ὁ ἅγ. Βασίλειος· Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησε [2]), νόει τῆς κακίας τὸ ὄνομα· ὅτι τὴν προσαγομένην κάκωσιν τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐπὶ διορθώσει τῶν πλημμελημάτων ὁ λόγος αἰνίσσεται.... Τὰ τοιαῦτα κακὰ παρὰ Θεοῦ γίνεται, τῶν ἀληθινῶν κακῶν τὴν γένεσιν ἐξαιροῦντα. Αἵ τε γὰρ κατὰ τὸ σῶμα κακώσεις, καὶ τὰ ἐκτὸς ἐπίπονα, πρὸς ἀποχὴν τῆς ἁμαρτίας ἐπινενόηνται . . . εἰς τὸν τῶν ὑπολειπομένων σωφρονισμὸν γίνονται, τὴν πάνδημον πονηρίαν δημοσίαις μάστιξι τοῦ Θεοῦ σωφρονίζονος» [3]). «Τὰ παιδεύοντα (κακά), γράφει ἀλλαχοῦ, καὶ διὰ τῆς κακώσεως εἰς ἐπιστροφὴν ἄγοντα, γίνεται εἰς ἀγαθόν» [4]).

Ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει τὰς σωματικὰς κακουχίας καὶ εἰς τοὺς δικαίους. Ἔπασχεν ὁ Ἰώβ, ἔπασχεν ὁ Λάζαρος καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐταλαιπωρεῖτο καὶ ἔπασχε. Τοῦτο δὲν εἶνε ἄνευ σκοποῦ. Αἱ κακοπάθειαι ἔπεισαν τὸν διάβολον περὶ τῆς πίστεως τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Λαζάρου καὶ μετέπεισαν τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς θείας μὲν ἀποστολῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Παύλου [5]). Ἑνὶ λόγῳ τὰ φυσικὰ κακὰ εἶναι παιδαγωγικὰ μέσα πρὸς διόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου· «Μηδεὶς ἐγκαλείτω κατὰ συνέπειαν, καταλήγει ὁ ἅγ. Βασίλειος, τούτου ἕνεκεν τῷ ποιητῇ, ὅτι ἰοβόλα ζῷα καὶ φθαρτικὰ καὶ πολέμια τῇ ζωῇ ἡμῶν ἐπεισήγαγεν· ἢ οὕτω δι' ἄν τις καὶ παιδαγωγῷ ἐγκαλοίη εἰς τάξιν ἄγοντι τὴν εὐκολίαν τῆς νεότητος καὶ πληγαῖς καὶ μάστιξι τὸ ἀκόλαστον σωφρονίζοντι» [6]).

---

1) Migne 31,336 — 337. 2) Ἀμὼς 3,6. 3) Migne 31,337 καὶ 340 — 341. 4) Αὐτόθι 31,1273 καὶ 1136. 5) Αὐτόθι 31,1049. 6) Αὐτόθι 29,201—201.